

امید به زندگی، تاب‌آوری و بخشش

به‌عنوان پیش‌بین‌های جهت‌گیری مذهبی درونی در سربازان

Hopefulness, resiliency and forgiveness as predictors of internal religious orientation among soldiers

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۲/۱۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۸/۱۹

Pournikdast, S.,[✉] Shahamati, M., Maghsoud, F.,
Panahizadeh, M.

سبحان پورنیک‌دست[✉]، محمد شهامتی^۱،
فریبا مقصود^۲، مریم پناهی‌زاده^۳

Abstract

Introduction: Internal, genuine religious orientation is one of the variables influencing health. Hence, the present study aims at investigating the relationship between hopefulness, resiliency and forgiveness with internal, religious orientation among soldiers.

Method: This is a descriptive correlational study. The population includes all the soldiers doing their military service in Tehran. The sample consists of 210 soldiers selected through the availability sampling method. The sample completed the hopefulness, resiliency and forgiveness questionnaires. The obtained data were analyzed using descriptive statistics indices and logistic regression.

Results: The results revealed that all three variables, hope, resiliency and forgiveness, can significantly predict religious orientation ($p < 0/01$). Nagelkerke r^2 Squared indicated that the model explain about 90% of the variance in the dependent variable. Overall, the model has correctly classified 95/7% of the subjects in the groups.

Discussion: It seems that the challenging, fundamental personality variables have a strong, effective role in the development of internal religious orientation.

Keywords: forgiveness, hope, religious, resiliency, religious orientation.

چکیده

مقدمه: جهت‌گیری مذهبی درونی و اصیل از متغیرهای تأثیرگذار بر سلامت به‌شمار می‌رود، از این‌رو هدف از این مطالعه، بررسی رابطه امید به زندگی، تاب‌آوری و بخشش با جهت‌گیری مذهبی درونی در سربازان بوده است.

روش: پژوهش حاضر یک مطالعه توصیفی و طرح همبستگی بود. جامعه آماری را کلیه سربازان مشغول به خدمت در شهر تهران تشکیل می‌دادند. نمونه پژوهش شامل ۲۱۰ نفر از سربازان بوده است که به روش نمونه‌گیری دردسترس انتخاب شده و پرسشنامه‌های امید به زندگی، تاب‌آوری و بخشش را تکمیل کردند. داده‌های پژوهش با استفاده از شاخص‌های آمار توصیفی و رگرسیون لجستیک تحلیل شدند.

نتایج: یافته‌های به‌دست‌آمده از تحلیل لججیت نشان داد که هر سه متغیر امید به زندگی، تاب‌آوری روان‌شناختی و بخشش، به‌صورت معناداری توان پیش‌بینی جهت‌گیری مذهبی درونی را دارند ($p < 0/01$). شبه R^2 نگلکرک نشان داد که مدل حدود ۹۰ درصد از واریانس متغیر وابسته را تبیین می‌کند. مدل در مجموع ۹۵/۷ درصد از افراد گروه‌ها را به‌درستی طبقه‌بندی کرده است.

بحث: به‌نظر می‌رسد متغیرهای بنیادین و چالش‌زای شخصیت، نقش قوی و تأثیرگذاری در پیدایش جهت‌گیری مذهبی درونی دارند.

کلیدواژه‌ها: بخشش؛ امید؛ تاب‌آوری؛ جهت‌گیری مذهبی

[✉] Corresponding Author: Ph.D., Department of Psychology, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran
E-mail: S.pournikdast@gmail.com

[✉] دکترای تخصصی روان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی
۱. استادیار گروه معارف دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران
۲. کارشناس ارشد روان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی
۳. کارشناس ارشد فلسفه، مربی گروه معارف دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران

مقدمه

بر تاب‌آوری در برابر ضربه‌ها و آسیب‌ها می‌تواند فهم ما را از انطباق مثبت با حوادث افزایش دهد. از طریق مذهب است که انسان در می‌یابد که بین او و وجود متعالی و مطلق، رابطه‌ای وجود دارد و از طریق عقل و یا اجرای مراسم مذهبی می‌تواند به صبر و تحمل در ناگواری‌های زندگی دست یابد (آذربایجانی و موسوی اصل، ۱۳۸۵).

امید یکی دیگر از متغیرهای شخصیتی و مرتبط با مذهب است (آرین، ۱۳۸۰) براساس نظر اشنایدر، شوری، چیوینس، منپالورز و آدامز (۲۰۰۲) امید به معنای دارابودن اهداف ارزشمند شخصی و ادارک توانایی برای تعقیب این اهداف است که زمینه را برای افزایش احساس خودارزشمندی و عواطف مثبت (اشنایدر، چیوینس و سیمون، ۱۹۹۷) و کاهش عواطف منفی در فرد فراهم می‌کند (ولز، ۲۰۰۵). مذهب از طریق ایجاد نگرش مثبت به دنیا، انسجام معنایی، هدف‌مندی در زندگی و افزایش انگیزه و انرژی در افراد باعث افزایش امید در پیروان مذاهب می‌شود (کوینینگ، ۲۰۰۴).

متغیر شخصیت دیگری که در سال‌های اخیر به خاطر ایجاد تأثیرات مثبت میان‌فردی، توجه بسیاری از روان‌شناسان را به خود جلب کرده است، بخشش در بعد میان‌فردی است (ولکمن، ۲۰۰۹). بخشش را به‌عنوان دست‌کشیدن از حق خود برای انتقام، تنفر، قضاوت منفی و درنهایت سخاوت و حتی عشق نسبت به فرد متجاوز تعریف کرده‌اند (هارتز، ۲۰۰۵ ترجمه کامگار و جعفری، ۲۰۰۸) در کتب مقدس (تورات و انجیل) بیش از هشتاد عبارت و آیه در باب بخشودگی ذکر شده که در قالب تمثیل و داستان آمده است، دین اسلام نیز بخشودگی را در شمار ویژگی‌های مؤمنان پرهیزگار برشمرده و مکرر اشاره شده است؛

جهت‌گیری مذهبی^۱ به‌عنوان یکی از دقیق‌ترین و کاراترین روش‌های سنجش مذهب (میدو و کاهو، ۱۹۸۴) و به‌عنوان متغیری تأثیرگذار بر رفتار، شناخت و شخصیت به‌شمار می‌رود (کوینینگ، ۲۰۱۲) که با تفکیک مذهب درونی، فراگیر و اصیل از مذهب بیرونی، نمایشی و ابزاری (آلیپورت و راس، ۱۹۶۷) می‌تواند به‌عنوان الگویی تجربی، ارتباط ابعاد مختلف مذهب را با متغیرهای شخصیت تبیین کند (کالستد، ۱۹۹۵). در این تحقیق تاب‌آوری^۲، بخشش^۳ و امید^۴ به‌عنوان سه متغیر مهم شخصیت و مرتبط با سازگاری و سلامت روان در جهت پیش‌بینی ابعاد مختلف مذهبی بودن در سربازان بررسی می‌شود (ولز، ۲۰۰۵؛ انزلیچت، آروسون، گود و مک‌کی، ۲۰۰۶؛ تسی و یپ، ۲۰۰۹).

یکی از راهبردهای مهم برای ارتقای سلامت روان در افراد که رابطه تنگاتنگی با اعتقادات مذهبی و معنوی دارد، تاب‌آوری است. نیومن تاب‌آوری را به‌عنوان توانایی انسان در جهت سازگاری در برابر مصیبت‌ها، ضربه‌ها و درد و رنج ناشی از گرفتاری‌ها و بلایای طبیعی تعریف می‌کند. به‌طور کلی افراد تاب‌آور با خوش‌بینی، مهارت‌های فکری انعطاف‌پذیر، جستجوی مشکلات به‌عنوان فرصت یادگیری و داشتن عزت‌نفس^۵، شوخ‌طبعی^۶ و استقامت در شرایط استرس‌زا و موقعیت‌های ناگوار نه‌تنها سلامت روان‌شناختی خود را حفظ می‌کنند، بلکه توانایی خود را در مواجهه با مشکلات جدید پیش رو افزایش می‌دهند (به نقل از ماستن، ۲۰۰۱). اما یکی از عوامل تأثیرگذار بر تاب‌آوری، باورهای مذهبی است. آثار بالقوه اعتقادات مذهبی به کنار آمدن و مقابله با حوادث آسیب‌زا منجر می‌شود. مطالعه نقش باورهای مذهبی

کسانی که بیشتر از خطاهای مردم در می‌گذرند، پرهیزگارترند (بدل، ۲۰۰۲).

باتوجه به اهمیت سه متغیر یادشده در حفظ و ارتقای کیفیت زندگی در دوره حساس خدمت وظیفه در جوانان و همچنین بافت بومی و اعتقادی کشور ما و امکان بهره‌گیری از ظرفیت بالای اعتقادات مذهبی جوانان پاک‌سرشت میهن عزیزمان، تحقیق پیش رو طراحی شد که از جنبه بنیادی و کاربردی دارای بعد افزایشی است.

روش

پژوهش حاضر یک مطالعه توصیفی و طرح همبستگی است که برای پیش‌بینی جهت‌گیری مذهبی درونی از طریق سه متغیر بخشش، امید و تاب‌آوری در دو گروه سربازان با جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی انجام شده است. باتوجه به حجم جامعه سربازان شهر تهران و جدول مورگان، نمونه‌ای متشکل از ۲۱۰ نفر از سربازان مشغول به خدمت در یکی از سازمان‌های نظامی شهر تهران به صورت نمونه‌گیری دردسترس انتخاب و پس از آموزش‌های لازم جهت تکمیل پرسشنامه‌ها مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند. بدین منظور پژوهشگر با هماهنگی مسئولین مربوطه جلوی درب اصلی این پادگان‌ها قرار گرفته و به توزیع تصادفی پرسشنامه‌ها برای سربازانی که برای شرکت در پژوهش داوطلب بوده‌اند، پرداخته است. ضمناً قبل از اجرای پژوهش، رضایت کامل و آگاهانه سربازان و رعایت اصول اخلاقی مثل محرمانه‌بودن اطلاعات دریافتی و انتشار نتایج به صورت کمی و گروهی مورد توجه قرار گرفته است. لازم به ذکر است که سربازان مشغول به خدمت در این نهاد برای گذراندن دوره سربازی به صورت تصادفی انتخاب شده و جهت‌گیری اعتقادی آنان تأثیری در محل خدمت نمونه مذکور

نداشته است. برای تعیین دو گروه موجود از لحاظ جهت‌گیری مذهبی از روش دونیمه‌سازی کردن میانگین‌ها یعنی همان روش موردنظر هود استفاده شد. یعنی با در نظر گرفتن اینکه برای هر آزمودنی ۲ نمره در دو مقیاس «مذهب درونی» و «مذهب بیرونی» وجود داشت. ابتدا میانگین نمره‌های مذهب درونی و بیرونی به دست آمد و سپس آزمودنی‌های که در مذهب درونی بالاتر از میانگین و در مذهب بیرونی پایین‌تر از میانگین قرار داشتند، به‌عنوان افراد دارای جهت‌گیری مذهبی درونی و یا همان گروه اول مشخص شدند. برای تعیین گروه دوم یا همان جهت‌گیری مذهبی بیرونی نیز همین فرایند طی شد. در نهایت داده‌های پژوهش با استفاده از شاخص‌های آمار توصیفی، رگرسیون لجوجیت^۷ همزمان و با استفاده از نرم‌افزار spss-16 تحلیل شدند.

پرسشنامه جهت‌گیری مذهبی آلپورت و فگین (۱۹۶۳): آلپورت بر مبنای کوشش‌های نظری اش سعی در ساختن مقیاسی برای اندازه‌گیری جهت‌گیری‌های مذهبی نمود و او بدین منظور یک مقیاس ۲۰گزینه‌ای ساخت که ۱۱ گزینه آن به جهت‌گیری بیرونی و ۹ گزینه دیگر به جهت‌گیری درونی اشاره دارد. اعتبار مقیاس توسط جان‌بزرگی در یک گروه نمونه ۲۳۵ نفری از دانشجویان دانشگاه‌های استان تهران با اعتبار ۰/۷۳۷ و براساس آلفای کرونباخ محاسبه شد (مختاری و همکاران، ۱۳۸۰). در پژوهش مختاری (۱۳۸۰) نیز اعتبار این مقیاس به روش آلفای کرونباخ محاسبه شد که ضریب آلفای معادل ۰/۷۱۲ به دست آمد.

مقیاس امید شنایدر: مقیاس ۱۲ سؤالی امید را شنایدر (۱۹۹۱) به نقل از بیجاری و همکاران، (۱۳۸۸) برای ۱۵ سال به بالا طرح‌ریزی کردند که شامل دو خرده‌مقیاس گذرگاه و انگیزش است. در پژوهش

پرسشنامه مورد تحلیل قرار گرفت که از این تعداد ۴۰ درصد (۷۴ نفر) بیست ساله و کمتر و ۶۰ درصد (۱۱۱ نفر) بالاتر از بیست سال سن داشتند. میانگین سنی سربازان ۲۱/۴۲ و انحراف معیار ۱/۲۲ بود. همچنین از بین سربازان شرکت‌کننده از لحاظ فراوانی درصدی ۷۸ درصد مجرد و ۲۲ درصد متأهل بوده‌اند. ۵۶ درصد از سربازان در منزل استیجاری و ۴۴ درصد در منزل شخصی سکونت داشته‌اند، ۳۶ درصد از شرکت‌کنندگان دارای مدرک دیپلم و پایین‌تر، ۵۲ درصد مدرک کارشناسی و ۱۲ درصد فارغ‌التحصیل مقاطع بالاتر از کارشناسی بوده‌اند.

برای بررسی استنباطی، داده‌های پژوهش حاضر با استفاده از رگرسیون لجستیک تحلیل شدند. لذا عامل کلی ۳ متغیر به روش ورود وارد معادله رگرسیون لوجیت شد. در ادامه نتایج مشروح جداول لجستیک ارائه می‌شود:

جدول ۱. ضرایب مدل آزمون اوم نی بوس^۸

گام ۱	آماره	درجه	سطح
	خی دو	آزادی	معنی‌داری
گام ^۹	۷۷/۲۶	۳	۰/۰۰۱
مسدود کردن ^{۱۰}	۷۷/۲۶	۳	۰/۰۰۱
مدل ^{۱۱}	۷۷/۲۶	۳	۰/۰۰۱

این جدول حاوی مدل خی دو است. فرض صفر این آزمون به این معنا است که همه ضرایب، مساوی صفر هستند. در این جدول مقدار خی دو برابر با ۷۷/۳۸ است که تفاوت بین مدل منحصربه‌فرد ثابت و مدل کامل را نشان می‌دهد. با رد شدن فرض صفر جدول، نتیجه می‌گیریم که مجموعه متغیرهای مستقل، پیش‌بینی برون‌داد را بهبود می‌بخشند.

جدول ۲. خلاصه مدل لوجیت مدل خلاصه شده^{۱۲}

نیکویی برازش	مربع R کاکس	مربع R ناگل
	وااسنل ^{۱۳}	کرک ^{۱۴}
۱۸/۳۴	۰/۶۶۸	۰/۸۹۷

گزارشی (۱۳۸۶) پایایی این مقیاس با روش همسانی درونی با ضریب آلفای ۰/۸۹ به دست آمد. این مقیاس با مقیاس‌هایی که فرایندهای روان‌شناختی مشابهی را می‌سنجند، همبستگی بالایی دارد. به‌عنوان مثال این مقیاس با مقیاس خوش‌بینی شیرر و کارور به میزان ۰/۶۰ و همچنین با نمرات سیاهه افسردگی بک ۰/۵۱ همبستگی منفی دارد (بیجاری و همکاران، ۱۳۸۸).

مقیاس بخشش والکر و گارسوخ: مقیاس ۱۰ سؤالی بخشش را والکر و گارسوخ در سال ۲۰۰۲ ساختند که شامل دو زیرمقیاس، بخشش به خود و بخشش به دیگران می‌شود و هر کدام از این مقیاس‌ها شامل ۵ موضوع است و آزمودنی به هر دو زیرمقیاس روی مقیاس هفت‌درجه‌ای لیکرت پاسخ می‌دهد. والکر و گارسوخ (۲۰۰۲) آلفای کرونباخ زیرمقیاس بخشش نسبت به دیگران ۰/۸۳ و آلفای بخشش نسبت به خود را ۰/۸۶ گزارش کرده‌اند. به‌علاوه، براساس نظر متخصصان بالینی، روایی این مقیاس به روش محتوایی مورد تأیید قرار گرفته است (مالتی، دی و باربر، ۲۰۰۴).

پرسشنامه تاب‌آوری کانر - دیویدسون (۲۰۰۳): این پرسشنامه دارای ۲۵ سؤال بوده و هدف آن سنجش میزان تاب‌آوری در افراد مختلف است. این مقیاس در ایران توسط محمدی (۱۳۸۲) هنجاریابی شده است. روایی پرسشنامه توسط تحلیل عاملی و آزمون کرویت بارتلت محاسبه شده است که هر دو شاخص کفایت شواهد برای انجام تحلیل عاملی را نشان دادند. برای تعیین پایایی مقیاس خودتاب‌آوری کانر و دیویدسون از روش آلفای کرونباخ بهره گرفته شده است و ضریب پایایی ۰/۸۹ به دست آمده است (محمدی، ۱۳۸۲).

یافته‌ها

پس از بررسی پرسشنامه‌ها و کنارگذاشتن پرسشنامه‌های مخدوش و ناقص، درنهایت ۱۸۵ فصلنامه روان‌شناسی نظامی دوره ۷، شماره ۲۸، زمستان ۱۳۹۵

احتمال‌های مشاهده‌شده به کار می‌رود. نتایج جدول نشان می‌دهد که آماره نیکویی برازش معادل ۱/۰۷ بوده و غیرمعنادار است، لذا بین احتمال‌های پیش‌بینی‌شده و مشاهده‌شده همخوانی وجود دارد.

نتایج آماره طبقه‌بندی نیز نشان داد که مدل، ۹۶/۷ درصد افراد دارای جهت‌گیری درونی را به‌درستی پیش‌بینی کرده است. این مقدار برای افراد با جهت‌گیری بیرونی معادل ۹۵ درصد است. همچنین میزان پیش‌بینی کلی مدل نیز برابر با ۹۵/۷ درصد است. برای بررسی دقیق میزان رابطه بین متغیرهای پیش‌بین و متغیر ملاک نتایج به‌دست‌آمده با توجه به اطلاعات جدول ۳ بررسی و گزارش می‌شود.

مندرجات جدول فوق، سه سنج از چگونگی برازش مدل رگرسیون لجستیک را ارائه می‌دهد. آماره نیکویی برازش به‌طورمستقیم تفسیر نمی‌شود و معمولاً برای مقایسه مدل‌های مختلف لجستیک استفاده می‌شود. شبه R2 برای کاکس و اسنل معادل ۰/۶۶۸ و برای ناگل کرک برابر با ۰/۸۹۷ است. از آنجاکه در تفاسیر آماره ناگل کرک ترجیح داده می‌شود، می‌توان گفت که مدل حدود ۹۰٪ از واریانس را تبیین می‌کند.

جدول ۳. آزمون هومسر و لمشو^{۱۵}

گام	آماره خی دو	درجه آزادی	معناداری
۱	۵/۹۱۴	۸	۰/۶۵۷

جدول فوق تست هومسر و لمشو نام دارد. این آزمون برای سنجش همخوانی احتمال‌های پیش‌بینی‌شده با

جدول ۴. معادله متغیرها^{۱۶} نتایج نهایی با توجه به معادله پیش‌بینی ملاک

متغیرهای پیش‌بین	ضریب بتا	خطای استاندارد	والد	ضریب خطا	معناداری	نسبت شانس
تاب‌آوری	۰/۵۸۹	۰/۱۶۳	۱۳/۰۹	۱	۰/۰۰۱	۰/۵۵۵
امید به زندگی	۰/۲۹۸	۰/۱۳۰	۵/۲۷	۱	۰/۰۲۲	۰/۷۴۲
بخشش	۰/۲۱۶	۰/۱۱۲	۴/۸۳	۱	۰/۰۳۵	۰/۶۹۱
مقدار ثابت	۱۳/۳۴	۴/۱۷	۱۰/۲۱	۱	۰/۰۰۱	۶/۲۵

می‌برد. به‌عنوان تشریح بیشتر می‌توان گفت جهت‌گیری درونی در کسی که مثلاً نمره تاب‌آوری او ۲۸ است، در مقایسه با فردی که دارای نمره ۲۷ است، ۰/۵۵۵ بار بیشتر است. این امر در مورد دو متغیر دیگر نیز صادق است لذا، افزایش ۱ واحد در میزان نمرات نیاز به امید به زندگی و بخشش، به‌ترتیب شانس جهت‌گیری مذهبی درونی را تا ۰/۲۹۸ و ۰/۲۱۶ برابر بالا می‌برد. بدین ترتیب معادله رگرسیون را اینگونه می‌توان نوشت:

$$0/555 + 0/298 + 0/216 + 13/34 = \text{جهت‌گیری مذهبی درونی}$$

بحث و نتیجه‌گیری

باتوجه به نتایج به‌دست‌آمده، سؤال‌ها و فرضیه‌های

در جدول معادله متغیرها مقادیر بتا، خطای استاندارد به‌همراه آماره والد^{۱۷} باسطح معناداری ارائه شده است. این ضرایب مقدار تغییر موردانتظار در لگاریتم شانس را به‌ازای ۱ واحد تغییر در متغیر پیش‌بین با ثابت‌نگهداشتن سایر متغیرهای موجود در مدل نشان می‌دهد. ضرایب معنادار نشان‌دهنده رابطه معنادار هریک از متغیرهای پیش‌بین با جهت‌گیری مذهبی است و ستون نسبت شانس^{۱۸} را فراهم می‌آورد. باتوجه به نتایج جدول می‌توان نتیجه گرفت که در مورد متغیر اول سرسختی، نسبت شانس معادل ۰/۵۵۵ است. لذا اینگونه می‌توان بیان کرد که افزایش ۱ واحد در میزان نمرات تاب‌آوری روان‌شناختی، شانس جهت‌گیری مذهبی درونی را تا ۰/۵۵۵ برابر بالا

پژوهش مورد تحلیل و بررسی و درنهایت با نتایج پژوهش‌های داخلی و خارجی مورد مقایسه قرار می‌گیرد. برای تبیین نتایج، از نظرات کارشناسان و صاحب‌نظران روان‌شناسی در حوزه کاری جوانان و سربازان استفاده می‌شود. سپس موانع و محدودیت‌های پژوهش ذکر و درنهایت پیشنهادهایی برای دیگر پژوهش‌ها ارائه می‌شود.

نتایج حاصل از تحلیل فرضیه‌های آماری اول تا سوم نشان داد تاب‌آوری روان‌شناختی، امید به زندگی و بخشش به ترتیب مهم‌ترین پیش‌بین‌ها در تمیز دو گروه سربازان با جهت‌گیری مذهبی بیرونی و درونی هستند.

یافته‌های این مطالعه همسو با مطالعات متعددی است که اهمیت مذهب درونی و ریش یافته را در شکل‌گیری و تداوم بخشیدن به متغیرهای مرتبط با سازگاری و سلامت روان را مورد تأکید قرار می‌دهند. برای مثال در پیش‌بینی جهت‌گیری مذهبی درونی از طریق تاب‌آوری روان‌شناختی، نتایج این فرضیه با یافته‌های پژوهش‌های (هتلر و کوهن، ۱۹۹۸؛ مدی، ۲۰۰۲؛ مک نالتی، ۲۰۰۴؛ ناوارا و جیمز، ۲۰۰۵ و آزموده، شهیدی و دانش، ۱۳۸۶) همسوست و به صورت تلویحی با گفته‌های میلوسکی (۲۰۰۲) مغایرت دارد. به نظر میلوسکی مذهب درونی در سنجش‌های بهزیستی روانی (همچون سرسختی^{۱۹}) مزایای بیشتری نسبت به مذهب بیرونی ندارد که احتمالاً جوامع و تعاریف متفاوت از مذهب درونی و اصیل، تبیین‌کننده اصلی این اختلاف است.

افراد دارای مذهب درونی، هدف‌مند زندگی می‌کنند و خداوند را منشأ خیر و برکت می‌دانند، بنابراین در نظر چنین افرادی همه رویدادها حتی بلایا و مصائب به‌عنوان نعمت و امتحانی از جانب خداوند تلقی

می‌شود و شخص خود را موظف می‌داند که سختی‌هایی را که از نظر عقلی قابل‌توجه نیستند با قدرت ایمان و توکل تحمل کرده و به تکامل برسد. چنین فردی به واسطه ناملايمات و ناکامی‌های زندگی دچار اضطراب و ناامیدی نمی‌شود؛ زیرا خداوند را حامی خویش می‌داند. او اطمینان می‌یابد که این رویدادها گذرا هستند و او پاداش صبر خود را خواهد گرفت. در تبیین پیش‌بینی قوی‌تر تاب‌آوری نسبت به دو متغیر دیگر می‌توان گفت، افراد معتقد به باورهای مذهبی اصیل و درونی‌شده با داشتن معنا و هدف در زندگی، احساس تعلق به منبعی والا و امیدوراری به یاری خداوند در شرایط مشکل‌زای زندگی می‌توانند با بهره‌بردن از راهبردهای مقابله مذهبی در شرایط تنش‌زا، مهار و کنترل بیشتری داشته و به‌گونه‌ای مؤثرتر برخورد کنند. مذهبی‌ها در هیچ فرایندی تعهد و مسئولیت خود را نادیده نمی‌گیرند و این همان چیزی است که در پاداش و تنبیه فردی در دین تبلور یافته و تبیین‌کننده مهار و کنترل بالاتر در معتقدین به باورهای مذهبی است (کوئینگ، ۲۰۱۲). حفظ مهار و خودکنترلی^{۲۰} به‌ویژه در شرایط سخت و استرس‌زای زندگی همان مؤلفه‌های مهم تاب‌آوری هستند که مذهب اصیل و درونی‌شده را به‌خوبی پیش‌بینی می‌کنند.

متغیر دیگری که در پیش‌بینی جهت‌گیری مذهبی درونی در سربازان اهمیت بالایی داشت، امید به زندگی بود، نتایج این فرضیه با نتایج پژوهش‌های (هانگ، ۲۰۰۷؛ میکی و سویی کن، ۲۰۰۳؛ فرینگ و همکاران، ۱۹۹۷؛ براون و اهایون، ۲۰۰۹ و جعفری و همکاران، ۲۰۱۰) همسوست، در این مطالعات بین امید و مذهب (مذهب درونی همراه با اعمال مذهبی سازمان‌یافته همچون نماز و نیایش) ارتباط معنادار

تعارضات بین‌فردی کمک می‌کند و خصیصه‌ای که مستلزم صبری عظیم و درکی عمیق است، از دید پیروان مذاهب، گذشت و پیوند با شخص خطاکار از بزرگی روح حکایت دارد و عزت‌آفرین است و هرچه این صفت در انسان افزون‌تر باشد، بر قرب و عزتش نیز افزوده می‌شود. به اعتقاد ورثینگتون و همکاران، تعهد مذهبی به افراد کمک می‌کند که راحت‌تر دیگران را مورد عفو قرار داده و از خطاهای آنها بگذرند؛ زیرا در ادیان تأکید بسیاری بر بخشایش شده و آنهایی که تعهدات مذهبی قوی‌تری دارند، احتمال بیشتری دارد که در زندگی شخصی نیز گذشت نمایند (وید و کیدول، ۲۰۱۰). علاوه‌براین رایج‌ترین انگیزه افراد مذهبی برای بخشیدن افراد خاطی به‌خاطر پذیرش این باور است که بخشش خطای دیگران موجب بخشش آنها از جانب خداوند می‌شود.

بدین‌ترتیب وجود متغیرهای سازگاران و مرتبط با سلامت روان همچون بخشش، امید و تاب‌آوری روان‌شناختی، پیش‌بینی‌کننده خوبی برای جهت‌گیری مذهبی درونی و اصیل در سربازان است.

پژوهش حاضر دارای محدودیت‌هایی است که پرسشنامه‌های ناقص، مخدوش و اثر خستگی به‌دلیل تعداد زیاد سؤالات، استفاده از مقیاس خودگزارشی و نمونه‌گیری دردسترس هدف‌مند می‌تواند به‌شکل جدی از عوامل تهدیدکننده روایی درونی باشد، به‌عبارت‌دیگر نمونه پژوهش حاضر، فقط سربازان یکی از پادگان‌های کشور را بررسی کرده است که این مسئله به‌نوبه خود بر تعمیم‌پذیری یافته‌های پژوهش مؤثر است و بایستی در تعمیم آن به نمونه‌های دیگر احتیاط کرد. درنهایت باید همواره محدودیت نتیجه‌گیری علی را در پژوهش‌های مقطعی در نظر داشت. همچنین باتوجه‌به ماهیت پیچیده و عوامل زیربنایی مؤثر در جهت‌گیری

دیده شده است، همچنین این نتایج با مطالعه ولون و همکاران (۲۰۰۶) که در ایتالیا انجام شده است، همخوانی ندارد، در این مطالعه ارتباط معناداری بین امید و انجام اعمال مذهبی مانند نمازخواندن و اعتقادات مذهبی مشاهده نشد. در تبیین این نتایج می‌توان گفت، افراد مذهبی حضور خداوند را در زندگی خود حس می‌کنند، خداوندی که آنها را هدایت می‌کند، سبب‌ساز شادی آنها می‌شود و به وقت نیاز از آنها حمایت خواهد کرد. اعتقاد درونی و اعمال مذهبی سازمان یافته علاوه‌بر ایجاد حس آرامش ناشی از ارتباط با خدا، روابط عمیق بین‌فردی و برخورداری از حمایت اجتماعی (فاران، هرث و پاپویچ، ۱۹۹۵) را به‌عنوان یکی دیگر از راهبردهای حفظ امید تأمین می‌کند. مذهب با ایجاد نگرش مثبت به دنیا و پذیرش و سازگاری بهتر با حوادث تروماتیک زندگی، انگیزه و انرژی فرد را در برخورد با موانع و ناملازمات بالا نگه می‌دارد و این تبیین مناسبی برای پیش‌بینی قوی جهت‌گیری مذهبی درونی از طریق حفظ انگیزه و امید است.

باتوجه‌به یافته‌های حاصله در بخش آماری، بخشش دیگران متغیر مهم دیگری است که اهمیت بالایی در پیش‌بینی جهت‌گیری مذهبی درونی در سربازان داشت، این نتیجه با نتایج پژوهش‌های (فوکس و توماس، ۲۰۰۸؛ بتسون و شوالب، ۲۰۰۶؛ بدل، ۲۰۰۲؛ و خدایاری‌فرد و همکاران، ۲۰۰۲). همسو است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که روابط اجتماعی و اختلاف منافع و مصالح همواره موجب تضاد بین افراد می‌شود و اگر کسی بخواهد حق خویش را بی‌هیچ کم‌وکاست استیفا کند، می‌بایست بسیاری از روابط با دیگران را قطع کرده و به کم‌ترین برخورداری از روابط و حمایت‌های اجتماعی بسنده کند، لذا اساس زندگی مبتنی بر بخشودگی است. عاملی که به رفع بسیاری از

6. Sense of humor
7. Logit regression
8. Omnibus
9. Step
10. Block
11. Model
12. Model Summary
13. Cox & Snell R Square
14. Nagelkerke R Square
15. Hosmer and Lemeshow Test
16. Variables in the Equation
17. Wald
18. EXP(B)
19. Hardiness
20. Self-control

مذهبی و متغیرهای مرتبط با سلامت، قطعاً تعدادی از متغیرهای دیگر بر شکل‌گیری این ویژگی‌ها مؤثر بوده‌اند که نادیده گرفته شده‌اند.

پیشنهادهای پژوهشی و کاربردی:

۱. برای افزایش اعتبار بیرونی و افزایش تعمیم‌پذیری نتایج پژوهش حاضر، پیشنهاد می‌شود، این پژوهش در موقعیت‌های متنوع فرهنگی، اعتقادی و مذهبی در سراسر کشور تکرار شود.

۲. به علت محدودیت‌های موجود در پژوهش حاضر، نمونه آماری از طریق روش دردسترس و با حداقل کیفیت نمونه انتخاب شده است، پیشنهاد می‌شود برای افزایش روایی درونی در پژوهش‌های آتی از روش‌های نمونه‌گیری احتمالی و در گروه‌های بزرگ‌تر، پژوهش‌ها طراحی و اجرا شود. علاوه بر این با انتخاب تصادفی می‌توان همگنی بیش از حد نمونه را از لحاظ متغیرهای دموگرافیک و کاهش تعمیم‌پذیری پژوهش کاهش داد.

۳. باتوجه به نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر پیشنهاد می‌شود، در برنامه‌ریزی‌های کلان آموزشی و تربیتی مرتبط با سربازان و خدمات‌رسانی به این گروه بزرگ و تأثیرگذار در جامعه، با دیدی وسیع، ابعاد گسترده عوامل روان‌شناختی تأثیرگذار در روند ایجاد و تداوم سلامت، همچون بعد عاطفی، شناختی، رفتاری، زیستی و همچنین نگرش‌های تأثیرگذار فرهنگی، اعتقادی و مذهبی این گروه لحاظ گردد و باتوجه به ماهیت چندبعدی سلامت با رویکردی جامع، فرآیندی و یکپارچه، برنامه‌های آموزشی، حمایتی و تربیتی طراحی و اجرا شود.

منابع

۱. آذربایجانی، مسعود و موسوی اصل، سید مهدی. (۱۳۸۵)، درآمدی بر روان‌شناسی دین، تهران: انتشارات سمت.
۲. آزموده، پیمان؛ شهیدی، شهریار و دانش، عصمت (۱۳۸۶)، رابطه بین جهت‌گیری مذهبی با شادکامی و سرسختی، فصلنامه روان‌شناسی، دوره ۲۱، سال یازده، ش ۱: ۶۰ تا ۷۴.
۳. آریسن، خدیجه (۱۳۸۰)، رابطه دین‌داری و روان‌درستی، چکیده مقالات همایش نقش دین در بهداشت روان، دانشگاه علوم پزشکی ایران.
۴. بیجاری، هانیه؛ قنبری هاشم آبادی، بهرامعلی؛ آقامحمدیان شعریاف، حمیدرضا و همایی شاندریز، فاطمه (۱۳۸۸)، بررسی اثربخشی گروه درمانی مبتنی بر رویکرد امیددرمانی بر افزایش میزان امید به زندگی زنان مبتلا به سرطان پستان، مطالعات تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه فردوسی، ش ۱۰، ۱۷۱-۱۸۴.
۵. گلزاری، محمود (۱۳۸۶)، اعتباریابی مقیاس امید شنایدر، چاپ‌نشده، دانشگاه علامه طباطبایی تهران.
۶. محمدی، نورالله (۱۳۸۲)، بررسی اثر درمانی آموزش توانش اجتماعی بر اختلال رفتار هنجاری در نوجوانان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
۷. مختاری، عباس؛ الهیاری، عباس‌علی و رسول‌زاده طباطبایی، سیدکاظم (۱۳۸۰)، رابطه جهت‌گیری مذهبی با تنیدگی، فصل‌نامه روان‌شناسی، دوره ۵، سال اول، ش ۱۷: ۵۶-۶۷.

پی‌نوشت

1. Religious Orientation
2. Hardiness
3. Forgiveness
4. Hope
5. Self-esteem

Forgiveness treatment with an emphasis on Islamic perspective: A case study, *Thoughts and Behavior*, 8(10): 39-48.

16. Koenig, H.G. (2012). Religion, Spirituality and Mental Health in the west and the middle east. *Asian Journal of Psychiatry*, 5, 2, 180-182.

17. Koenig, H.G. (2004). Spirituality, wellness and quality of life, sexuality reproduction and menopause. 2.76_82.

18. Maddi, R.S., Wadha, P., & Haier, J.R. (1996). Relationship of hardiness to alcohol and drug use in adolescents. *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 22, 247-257.

19. Maddi, S.R. (2002). The role of Hardiness and Religiosity in depression and anger. Second biannual international conference on personal meaning: Freedom, Responsibility and Justice, July, 3, 18-21.

20. Maltby, J., Day, L., & Barber, L. (2004). Forgiveness and mental health variables: Interpreting the relationship using an adaptation-continuum model of personality and coping. *Personality and Individual Differences*, 37, 1629-1641.

21. Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56, 227-238. Tarsky, D. S. (1993). Hardiness: Conceptual and methodological issues. *Image*, 25, 225-229.

22. McNulty, K. (2004). Perceived Uncertainty, spiritual Well-Being and psychological adaptation in individual with multiple sclerosis. *Journal of family Psychology*.

23. Meadow, M.J., & Kahoe, R.D. (1984). *Psychology of religion: Religion in individual lives*. New York. Harper & Row.

24. Mickley, J.R., Soeken, K., Belcher, A. (2003). Spiritual Well-being, religiousness and hope among women with breast cancer. *Image J nurse Sch*. 24, 267-72.

25. Milevsky, A. (2002). Religion well-being in adult and older adults. Florida international University. www.fiu.edu.

26. Navara, G.S. James, S. (2005). Acculturative stress of missionaries: Does Religious Orientation affect religious coping and adjustment? *International Journal Of Intercultural Relations*.

27. Sheppard, J.A., & Kashani, J.H. (1991). The relationship of hardiness, gender, and stress to health outcomes in adolescents. *Journal of Personality and Individual Differences*, 35: 579-588.

28. Snyder, C.R., Cheavens, J., & Simpson, S.c. (1997). Hope: an individual motive for social commerce *Group Dynamics Theory, Research, and Practice*, 1, 107-118.

1. Alport, G.W., & Ross, J.M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of personality and social psychology*, 5, 432-443.

2. Batson, M.D., & Shwalb, D.W. (2006). Forgiveness and Religious Faith in Roman Catholic Married Couples. *Pastoral Psychology*, 55, 2, 119-129.

3. Bedell, T.M. (2002). The role of religiosity in forgiveness, Phd Dissertation, Ohio State University.

4. Braun, M., & Ohayon, H. (2009). Religiosity and Hope: a path for woman coping with and diagnosis of breast cancer. *Journal of psychosomatic*, 5, 5, 525-533.

5. Connor, K. M., & Davidson, J. R. T. (2003). Development of a new resilience scale: the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18, 76-82.

6. Farran, C.J., Herth, K.A., Popovich, J.M. (1995). Hope and hopelessness: critical clinical constructs. Thousand Oaks, CA: Sage Publication, Inc: 1995.

7. Fehring, R.J., Miller, J.F., Shaw, C. (1997). Spiritual Well-being, Religiosity, hope depression and other mood states in elderly people coping with cancer. *Oncol Nurse Forum*, 24, 4, 663-671.

8. Fox, A., & Thomas, T. (2008). Impact of religious affiliation religiosity on forgiveness. *Australian Psychologist*, 43, 175-185.

9. Hartz, G. (2005). Spirituality And mental health: Clinical applications, translated by Kamkar, A., and Jafari, I. (2008). Tehran: Ravan publications.

10. Hettler, T.R., & Cohen, L.H. (1998). Intrinsic religiousness as a stress-moderator for adult protestant churchgoers. *Journal of Community Psychology*, 26, 597-609.

11. Hong, I.W. (2007). Hope among terminally ill patients in singapore: an exploratory study. *Soc work Health care*, 45(3): 85-106.

12. Inzlicht, M., Aronson, J., Good, C., & McKay, L. (2006). A particular resiliency to threatening environments. *Journal of experimental social psychology*. 42, 323-336.

13. Jafari, E., Najafi, M., Sohrabi, F., Dehdhiri, G.R., Soleymani, E., Heshmati, R. (2010). Life satisfaction spirituality Well-being and Hope in cancer Patients. *Procedia-social and behavioral Sciences*. 5, 1362-1366.

14. Kaldestad, E. (1995). The empirical relationship of the religious orientations of personality. *Scandinavian Journal of Psychology*, 36, 95-108.

15. Khodayarifard, M., Ghorbari Bonab, B., Faghihi, A.N., & Vahdat Torabti, S.H. (2002).

Boundaries. Oxford, England: Interdisciplinary Press.

33. Wade, N.G., & Kidwell, J.E. (2010). Understanding forgiveness in the lives of religious people. In *Forgiveness: Probing the boundaries*. Oxford, England: Interdisciplinary Press.

34. Walker, D.F., & Gorsuch, R.L. (2002). Forgiveness within the big five personality model. *Personality and Individual Differences*, 32, 1127-1137.

35. Wells, M. (2005). The effects of gender, age and anxiety on hope differences in the expression of path way and agency thought. A dissertation presented for the doctorate of philosophy, the university of texas A & B.

29. Snyder, C.R., Shorey, H.S., Cheavens, J., Mannpulvers, K.M., Adams, V.H., & et al. (2002). Hope and academic success in college. *Journal of educational psychology*, 97, 820-826.

30. Tse, W.S., & Yip, T.H. (2009). Relationship among dispositional forgiveness of others, interpersonal adjustment and psychological Well-being: implication for interpersonal theory of depression. *Personality and Individual Differences*, 46, 365-368.

31. Volkmann, J.R. (2009). A Longitudinal Analysis Of the Forgiveness Process in Romantic Relationship. Phd dissertation, George Mason University.

32. Wade, N.G. & Kidwell, J.E. (2010). Understanding forgiveness in the lives of religious people In *forgiveness: Probing the*